

יורה מדע

גיליון דו-שבועי להלכה, מדע וטכנולוגיה

גיליון 5 – פרשת וארא תשפ"ב

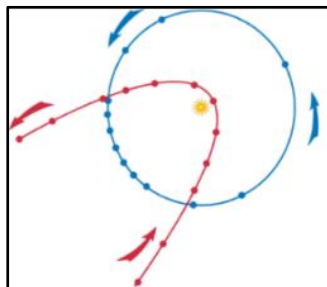
ברכת ראיית הזיקין

הקדמה

המשנה במסכת ברכות מונה תופעות שעליהן מברכים את ברכת "שכוחו וגבורתו מלא עולם" או "עושה מעשה בראשית". אחת מהתופעות המנויות במשנה היא "זיקין". הראשונים (כל אחד בדרכו) הבינו שמדובר על גוף מאורך המאיר בשמי הלילה. בגיליון זה נכיר שתי תופעות טבע הגורמות למחזה של קו או של פס בהיר שמאיר בשמי הלילה, ונעסוק בסוגיות הלכתיות הנוגעות לברכה על ראיית תופעות אלה.

הסבר מדעי

שביט/כוכב שביט (Comet)

השביט הוא גוש המורכב מנוזלים קפואים, מגזים קפואים וממוצקים שונים כגון אבנים. הוא מקיף את השמש במסלול שצורתו אליפסה מוארכת, כאשר בחלק מהמסלול הוא קרוב יחסית לשמש (סדר גודל של מיליוני קילומטרים מהשמש), ובחלקו האחר הוא מתרחק מהשמש מרחק גדול, שבשביטים מסוימים עשוי להגיע עד למרחק של מאות מיליארדי קילומטרים מהשמש. בתרשים שמשמאל¹ מופיע (באדום) חלק ממסלולו של השביט Kohoutek סביב השמש, ומסלול כדור הארץ סביב השמש (בכחול). [מרחק כדור הארץ מהשמש הוא כ-150 מיליון ק"מ].

בחלק המסלול שקרוב לשמש, השביט מתחמם מקרינת השמש. בעקבות כך, שכבה אחת של גזים ונוזלים מתאדה ממנו ומוצקים שנמצאים בשכבה זו מתפזרים לחלל. השכבה הזו מתפזרת ויוצרת 'הילה' סביב השביט, והיא נמתחת פעמים רבות לצורת 'זנב'², כפי שנראה בתמונה מימין.³ כיוון שבשלב הזה השביט קרוב יחסית גם לכדור הארץ, אפשר לראות אותו בשמי הלילה, לפעמים אף ללא כלי עזר אופטיים כמו טלסקופ או משקפת. הזנב של השביט פונה לכיוון

¹ מתוך ויקיפדיה באנגלית, ערך Comet.

² ליתר דיוק, יש לשביט שני 'זנבות', האחד מורכב ממוצקים והשני מגזים. בחלק מצילומי השביטים האיכותיים שצילמו מקצוענים, או מתוך לוויינים ותחנות חלל, אפשר לראות את הזנבות הנפרדים.

³ מתוך ויקיפדיה באנגלית, ערך Comet Kohoutek.

הנגדי לשמש, משום שעיקר ההשפעה של מתיחת ההילה לזנב נגרמת מלחץ קרינת השמש⁴ ומתופעת 'רוח השמש'⁵, היוצרים דחף מכיוון השמש החוצה.

האור של השביטים אינו אור עצמי שלהם, כמו אורה של השמש, אלא החזרה של אור שמש המגיע אליהם, בדומה לאור הירח. בנוסף לו, יש גם אור שנוצר בעקבות תהליך פיזיקלי המתרחש בהשפעת אנרגיית אור השמש על החומרים שבהילה ובזנב.

בשלב שבו השביט מתקרב לשמש (ולכדור הארץ), הוא יראה לצופה מהקרקע כאילו הוא (וזנבו אם יש) נמצא במצב כמעט קבוע, משום שסיבובו סביב השמש אינו מהיר מספיק כדי להיות מורגש בעין. בתצפית של כמה דקות, יהיה אפשר להבחין בתנועה של השביט ממזרח למערב, יחד עם כל כיפת השמים. התנועה הזו נובעת מסיבוב כדור הארץ סביב עצמו. שביט עשוי להיראות אף למשך תקופה של חודשים בשמי הלילה, כל לילה במקום שונה מעט מהמקום שבו הוא נראה בלילה הקודם, בדומה למיקומים השונים של הירח בכל לילה, אך בקצב איטי בהרבה.

כיוון שהשביט נראה לעין הצופה רק בזמן שהוא קרוב לשמש, הוא יוכל להיראות דווקא סמוך לשקיעה או לזריחה, כשכיפת השמים הנראית לצופה כוללת את האזור הקרוב לשמש, אך אור השמש אינו מסנוור. מסלולו של השביט, כולל השלב שבו הוא מקבל 'זנב', נמצא כולו הרחק מחוץ לאטמוספירה של כדור הארץ. זאת בשונה מתופעת המטאורים, שעליה נלמד עוד מעט.

מטאור/ 'כוכב נופל'

מטאורואיד הוא חלקיק קטן יחסית (בעל קוטר של מטר אחד ומטה⁶) שהתפרק מכוכב לכת, או מאסטרואיד (שהוא למעשה כוכב לכת קטן) או משביט, או שהגיע ממקורות אחרים. חלקיק זה נמצא במערכת השמש במסלול כלשהו שצורתו נגזרת מסיבות שונות. אם הוא עובר ליד כדור הארץ, ונמשך אליו באמצעות כוח המשיכה, הוא חודר במהירות עצומה (בסדר גודל של עשרות קילומטרים לשנייה) לתוך האטמוספירה המקיפה את כדור הארץ. עקב מהירותו הרבה, הוא וסביבתו מגיעים לחום גבוה מאוד, וזאת משתי סיבות עיקריות: החיכוך שלו עם הגזים באטמוספירה והלחץ שהוא יוצר על גזים אלו במעופו המהיר.⁷ המטאורואיד עצמו מתלהט ומאיר מחמת חומו הרב, בדומה לחוט להט המצוי בנורות הלהט שהיו בשימוש ביתי בעבר,⁸ ובעקבות החום הרב הוא מתפורר וחלקים ממנו אף מתאדים לאטמוספירה. לפעמים מתנתקים ממנו חלקים לוחטים, מתפזרים לאורך מסלולו ומשאירים שובל זוהר לזמן מה. בנוסף, לפעמים הגזים לאורך המסלול שבו הוא עובר עד שהוא מתכלה מתחממים מאוד, ובעקבות כך הם עוברים תהליך 'יינון', המשנה באופן זמני את המטען החשמלי של החלקיקים המרכיבים אותם, וגורם להם לזהור לזמן מה. תופעה זו, של הקו הזוהר שיוצרים המטאורואידים, נקראת 'מטאור', או בלשון עממית 'כוכב נופל'.

השובל המאיר של המטאור עשוי לעתים לזהור במשך כמה דקות (לעיתים נדירות אף עשרות דקות!), אך לרוב הוא נעלם כהרף עין.

גופים גדולים יחסית (בעלי קוטר 10 ס"מ ומעלה) החודרים לאטמוספירה, עשויים להיראות כמו כדור אש בעל עוצמת אור גבוהה, שיכולה להיראות אף באור יום.⁹ לעתים שורד חלק מהמטאורואיד את המעבר באטמוספירה, ונוחת על הארץ. החלק ששרד ונחת על הארץ נקרא 'מטאוריט'.

⁴ קרינת אור יוצרת לחץ שיכול להזיז גופים שונים. אנחנו לא מרגישים תופעה זו, כי לעולם איננו נחשפים לקרינה בעוצמה גדולה מאוד, ולכן הלחץ המועט של קרינת האור אינו מורגש בחושינו. השביט עובר קרוב יחסית לשמש וחשוף לקרינה חזקה, שיוצרת לחץ שמסוגל לדחוף חלק מהחלקיקים הנפרדים ממנו.

⁵ תופעה מעט מורכבת, שאין כאן המקום להסבירה.

⁶ מעל גודל זה ייחשב הגוף כ'אסטרואיד'. יש המגדירים את הקוטר המבדיל בין מטאורואיד לאסטרואיד כעשרה מטרים. למעשה ההגדרות הללו אינן עקרוניות, כי החלוקה היא שרירותית, ואינה נובעת מהבדלים מהותיים בין השניים. יש לציין שהרוב הגמור של הגופים החודרים לאטמוספירה כדור הארץ אינם מתקרבים לקוטר של מטר.

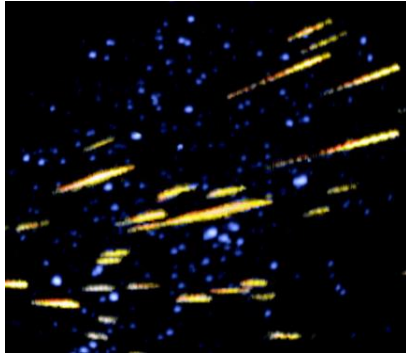
⁷ העובדה שחיכוך יוצר חום ידועה לכל מי ששפשף את ידיו זו בזו. העובדה שלחץ יוצר חום פחות מוכרת, והיא זו שמשמשת כדי להבעיר סולר במנועי דיזל.

⁸ תופעה פיזיקלית, המכונה 'קרינת גוף שחור'.

⁹ אירוע כזה אירע לפני כתשע שנים, בעיר צ'ליאבינסק ברוסיה.

מטר מטאורים

למדנו שבזמן שהשביט קרוב לשמש מתפרקת שכבתו החיצונית, ומתפזרת בצורת זנב. בנוסף לזנב זה, בשכבה שמתפרקת ישנם חלקים מוצקים גדולים יחסית, שאינם מתפזרים בצורת זנב, אלא נשארים במסלולו של השביט אך במרחק ממנו.¹⁰ כיוון שמדובר בחלקים גדולים יחסית, קרינת השמש ו"רוח השמש" אינן חזקות מספיק כדי להוציאם אל מחוץ למסלול השביט יחד עם הרכיבים המתפזרים כזנב.

כאשר כדור הארץ, הנע במסלולו סביב השמש, עובר סמוך למסלול כוכב שביט, חלקים מוצקים שהתפרקו מהשביט ונמצאים במסלולו פוגעים באטמוספירה של כדור הארץ וחודרים לתוכה. כיוון שבמסלול השביט נמצא ריכוז גבוה יחסית של חלקיקים כאלה, נוצר שטף של מטאורים, המכונה 'מטר מטאורים'. בתמונה משמאל¹¹ מופיעים כמה מטאורים מתוך מטר מטאורים.¹²

כיוון שמטר המטאורים מתרחש בעקבות מעבר באזור ספציפי שבו מסלול כדור הארץ מתאחד או מתקרב מאוד למסלולו של השביט, מתרחשת תופעה זו בתאריכים קבועים בשנה,¹³ תאריכים שבהם כדור הארץ עובר באזורים הללו.

בכתבת ההסבר המדעי נעזרתי באתר ויקיפדיה (בעברית ובאנגלית), באתר מכון דוידסון ובאתר סוכנות החלל הישראלית.

דיון הלכתי

מה הם הזיקים שעל ראייתם יש לברך?

המשנה בברכות (פרק ט, משנה ב) מונה את ה"זיקין" בתוך רשימת תופעות שעל ראייתן יש לברך "שכוחו וגבורתו מלא עולם". בגמרא (דף נח, ע"ב) מופיע הסברו של שמואל, שזיקים הם "כוכב דשביט". רש"י פירש את הביטוי כך:

כוכב היורד כחץ ברקיע ממקום למקום, וארוך כשבט שהוא יורה, ונראה כמו שפותח רקיע. לפי רש"י, הביטוי "שביט" מקורו במילה "שבט", המופיעה בין השאר כמה פעמים בתנ"ך, ופירושה מקל. הוא בא לתאר את הזנב שנראה בשמים, שצורתו מוארכת כמו מקל. פירוש זה הובא גם בטור (או"ח, סימן רכז). לעומתם, לפי הערוך (ערך 'ככב'), יש פירוש אחר לביטוי: פירוש הכוכב הנראה בשמים ינתר ממקום למקום כמו שובט בשבט ומוריד השבט על המקום שמכה בו לפיכך נקרא שביט.

גם הערוך פירש את המקור לביטוי "שביט" מלשון "שבט". אך בעוד רש"י הבין שהכוונה לצורה שיוצרים הזיקים, הבין בעל הערוך שהכוונה לתנועתם המהירה, המזכירה מקל שנותן מכה מהירה. פירוש רש"י ופירוש הערוך מתאימים רק למטאור, כי תנועת השביט אינה נראית לעין כתנועה של כוכב היורה או מנתר. אך ישנו פירוש נוסף הנזכר בדברי הערוך (ערך 'זק'), בשם רב האי גאון,¹⁴ והוא מתאים אולי דווקא לשביט:

ושביט שהוא עומד כשבט כדכתיב דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל.

¹⁰ תופעה דומה עלולה להתרחש ב'אסטרואיד' (שאפשר להגדירו ככוכב לכת קטן) המקיף את השמש.

¹¹ מתוך ויקיפדיה באנגלית, ערך Meteoroid.

¹² בתמונה מופיעים מטאורים רבים במקביל, אף שהם לא אירעו באותו זמן, משום שהמצלם השתמש בזמן חשיפה ארוך.

¹³ הכוונה לשנה הלועזית, המותאמת לשנת חמה, שהיא כאורך הקפת כדור הארץ את השמש.

¹⁴ גם בהגהות מיימוניות (ברכות, פרק י, הלכה יד, אות ל) נזכר פירוש זה בשם רב האי גאון.

אם נבין את המילה "עומד" כמתארת עמידה איתנה ויציבה, התיאור יתאים דווקא לשביט, שהזנב שלו נשאר קבוע כמעט בשמי הלילה.¹⁵

הרמב"ם בהלכות ברכות (פרק י, הלכה יד) כותב:

...ועל האור שבאור שיראו כאלו הם כוכבים נופלים ורצים ממקום למקום או כמו כוכבים שיש

להם זנב על כל אחד מאלו מברך...

בדבריו כלל הרמב"ם את שתי התופעות שדיברנו עליהן, ופסק לברך על שתיהן.¹⁶

בשולחן ערוך (או"ח, סימן רכו, סעיף א) הובא רק הפירוש המופיע בדברי רש"י והטור, המתאים למטאור, ולא הובא פירוש המתאים לשביט. אפשר להבין שדעתו היא שיש לברך רק על מטאור ולא על שביט, כי אם היה סובר שגם על שביט יש לברך, היה מעתיק את לשון הרמב"ם, כמו שנהג במקומות אין ספור לאורך השולחן ערוך, אך אין הכרח גמור לומר כך.

הרב חיד"א בברכי יוסף (או"ח, סימן רכו, ס"ק ב) הביא בשם מהר"ם בן חביב שיש לברך אף על השביט:

גם על כוכב שיש לו זנב ושבת של אורה, שהוא פירוש השני של הרמב"ם (ה' ברכות פ"י הי"ד) ורב

האיי (מובא בערוך ערך זק) והערוך (שם ובערך 'ככב'¹⁷), צריך לברך, ויותר ניכרת בו גבורת הבורא

יתברך להיותו דבר נפלא ובלתי מצוי כי אם לעתים רחוקות.

דברי הברכי יוסף הובאו גם בשערי תשובה (שם, ס"ק א) ובכף החיים (סימן רכו, ס"ק ב). גם ערוך השולחן

(שם, סעיף א) והמשנה ברורה (שם, ס"ק א) הביאו להלכה את שני הפירושים שהוזכרו בדברי הרמב"ם. עם

זאת יש שהחמירו בעניין זה, כמופיע בהערה.¹⁸

איזו ברכה יש לברך על הזיקים?

לצורך הדיון על הברכה שיש לברך על ראיית הזיקים, נראה קטע מתוך המשנה (ברכות, פרק ט, משנה ב):

על הזיקין ועל הזועות ועל הברקים ועל הרעמים ועל הרוחות אומר ברוך שכחו וגבורתו מלא

עולם. על ההרים ועל הגבעות ועל הימים ועל הנהרות ועל המדברות אומר ברוך עושה מעשה

בראשית.

בגמרא (דף נט, ע"א) מופיע:

על ההרים ועל הגבעות, אטו כל הני דאמרן עד השתא, לאו מעשה בראשית ניהו? [מדוע רק על ההרים,

הגבעות, הימים, הנהרות והמדברות אומרת המשנה שיש לברך "עושה מעשה בראשית" – האם אין התופעות שמופיעות לפני כן

נחשבות כמעשה בראשית?] והכתיב ברקים למטר עשה! [אם כן גם הברקים הם מעשה בראשית]. אמר אב"י: כרוך

ותני. רבא אמר: התם מברך תרתי, ברוך שכחו מלא עולם ועושה מעשה בראשית, הכא – עושה

מעשה בראשית איכא, שכחו מלא עולם – ליכא.

לפי כללי הפסיקה במחלוקות אמוראים, כשאב"י ורבא נחלקו – פוסקים כרבא, לבד ממקרים בודדים.¹⁹

הראשונים דנו בפירוש דברי רבא.²⁰ באשר לרשימת התופעות השנייה (הרים, גבעות וכו') סובר רבא שיש

לברך דווקא "עושה מעשה בראשית" ולא "שכחו וגבורתו מלא עולם", משום שאינן ניכרות במלוא העולם

¹⁵ בגרסה זו יש חידוש מעניין, שאולי כבר בפסוק "דרך כוכב מיעקב וקם שבת מישראל" מופיע אזכור של תופעה זו.

¹⁶ ראה פירוש נוסף לדברי הרמב"ם, במעדני יום טוב על הרא"ש (ברכות, פרק ט, סימן יג, אות י).

¹⁷ כנראה יש טעות בציון זה.

¹⁸ רבי ישעיה פיק ברלין החמיר בשאלה זו, ובספרו תוספות ראשון לציון על המשנה (ברכות, פרק ט, משנה ב) הוא

כתב שיש לברך בשם ומלכות רק על מטאור ולא על שביט, משום שהפירוש של רב האי גאון, שמופיע גם בפירוש שני

ברמב"ם, לא הובא בטור ובשולחן ערוך. בספרו "יש סדר למשנה" (שם), הוא החמיר עוד יותר, וכתב שעל שתי

התופעות הללו יש לברך ללא שם ומלכות, כי בראיית כל אחת מהתופעות הללו יש להסתפק שמא התכוונה המשנה

לתופעה האחרת.

גם בספר דעת תורה (סימן רכו, ס"ק א) נפסק לברך על השביט ללא שם ומלכות.

בחלק מפורסיקי הספרדים מובא מנהג שלא לברך אף פעם בשם ומלכות את ברכות "שכחו וגבורתו" ו"עושה מעשה

בראשית", ולא רק במקרה של שביט או מטאור. בעניין זה ראה: כף החיים (סימן רכו, ס"ק א), בן איש חי הלכות

(שנה א, פרשת עקב, אות טז), שו"ת אור לציון (חלק ב, פרק יד, אות מז) ושו"ת יחיה דעת (חלק ב, סימן כז).

¹⁹ כך מופיע בבבא מציעא (דף כב, ע"ב) ובמקומות נוספים בדברי התלמוד והראשונים.

²⁰ נראה שפירוש דברי אב"י תלוי בפירושים השונים לדעת רבא, שאותם נראה בהמשך: אם רבא סובר שעל רשימת

התופעות הראשונה מברכים את שתי הברכות, כנראה שלדעת אב"י מברכים את שתיהן על כל התופעות. אם לדעת

רבא יש לברך אחת מהברכות על רשימת התופעות הראשונה, כנראה שלדעת אב"י יש לברך אחת מהברכות על כל

התופעות.

אלא רק סמוך להן.²¹ אך באשר לרשימה הראשונה (זיקים, זוועות וכו') אומר רבא שמברכים את שתי הברכות.

מדברי רש"י (ד"ה 'כרוך ותני') ופסקי הרי"ד (ד"ה 'פיסקא על ההרים') נראה שלדעת רבא יש לברך את שתי הברכות יחד על ראיית הזיקין, הזוועות ושאר התופעות מהקבוצה הראשונה. כך גם כתבו בפירוש רס"ג בסידורו²² והראב"ד בהשגותיו (הלכות ברכות, פרק י, הלכה יד). נראה שהם הבינו את דברי רבא, "מברך תרתי", כפשטם – שיש לברך את שתי הברכות.

התוספות (שם, ד"ה 'רבא'), הרי"ף (דף מג, ע"ב בדפי הרי"ף), הרא"ש (פרק ט, סימן יג), המרדכי (פרק הרואה, רמז רט"ו) וראשונים נוספים פירשו שאפשר לברך על תופעות אלו איזו ברכה שרוצים מבין השתיים, ונראה מדבריהם שאין עדיפות לאחת על האחרת. כנראה סברו שלא יכול להיות שחז"ל יתקנו שתי ברכות על אותה תופעה, ולכן סברו ש"תרת" פירושו "אחד מתוך התרתי".

הרמב"ם (הלכות ברכות, פרק י, הלכה יד) מנה את רשימת התופעות הראשונה במשנה, וסיים:

...על כל אחד מאלו מברך ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם ואם רצה מברך עושה בראשית

נראה שלדבריו יש עדיפות לברכת "עושה מעשה בראשית". כך גם מופיע באבודרהם (ברכת הראייה השבת וההודאה, ד"ה 'על הזיקים'). הם סוברים כדעת הראשונים שהבינו שאפשר לברך איזו משתי הברכות שהאדם מעוניין, אך כנראה מכך שהמשנה בחרה לציין בפירוש דווקא את ברכת "שכחו וגבורתו מלא עולם" לגבי תופעות אלה, הבינו שהיא הברכה העדיפה מבין שתיהן.²³

בטור (או"ח, סימן רכז) נראה שסבר שסדר העדיפויות הפוך משיטת הרמב"ם:

...על כל אחד מאלו אומר בא"י אמ"ה עושה מעשה בראשית ואם ירצה יאמר בא"י אמ"ה שכחו

וגבורתו מלא עולם.

השולחן ערוך (או"ח, סימן רכז, סעיף א) העתיק את לשון הטור. אפשר שלשיטה זו כתבה המשנה בפירוש את ברכת "שכחו וגבורתו" רק כדי לציין שעל רשימת התופעות הראשונה אפשר לברך גם ברכה זו, אך זו אינה העדיפות הראשונה.

לא הספיק לברך סמוך לראייה הראשונה

בתלמוד ירושלמי, בסוגיית הברכה על רעמים וברקים (ברכות, פרק ט, הלכה ב) מופיע:

היה יושב בבית הכסא או בבית ספיקריא [חדר שיש בו כלים מטונפים]²⁴ אם יכול לצאת ולברך²⁵ בתוך כדי דיבור יצא. ואם לאו לא יצא.

הלכה זו נפסקה ברא"ש (ברכות, פרק ט, סימן יג), בטור (או"ח, סימן רכז) ובשולחן ערוך (שם, סעיף ג).

מפשט הדברים נראה שאחרי שיעור 'תוך כדי דיבור' משמיעת הרעם או ראיית הברק אי אפשר עוד לברך עליו. אך הט"ז (שם, ס"ק ב) סובר שאפשר לברך גם אחרי שעבר שיעור 'תוך כדי דיבור'. לדבריו, כוונת הירושלמי היא שאם יוכל להספיק לברך תוך כדי דיבור עליו לטרוח ולצאת מהר, כדי לברך קרוב לתופעה בצורה מיטבית, אך אם יודע שבכל מקרה לא יספיק לברך את הברכה תוך כדי דיבור, לא הטריחוהו לצאת מיד, אלא יברך כשיוכל. הט"ז מדמה את המקרה הזה לברכת האילנות, שאותה אפשר לברך גם אחרי שיעור 'תוך כדי דיבור' מראיית האילנות.

הפרי מגדים (משבצות זהב, ס"ק ב) מציין שישנם חולקים על הט"ז, ומוסיף שאת ראיתו של הט"ז מברכת האילנות אפשר לדחות, כי גם כשעבר מראיית האילן זמן מה, השמחה על הלבול עדיין קיימת (כנראה משום שהוא עדיין קיים ונראה לעין), אך הריגוש מהברק והרעם עובר כשהם נגמרים.

במשנה ברורה (שם, ס"ק יב) פסק שלאחר שיעור 'תוך כדי דיבור' אין לברך את הברכה. כך פסקו גם בכף החיים (סימן רכז, ס"ק טז) ובשו"ת יחיה דעת (חלק ב, סימן כז).

אמנם הדיון נסוב על רעמים וברקים, אך נראה שהוא הדין לברכת הזיקים.²⁶

²¹ עלפי רש"י, ד"ה 'על ההרים'.

²² סידור רב סעדיה גאון, חברת "מקיצי נרדמים", הוצאת ראובן מס, הדפסה שלישית, תשל"ל, עמ' צ.

²³ כך נראה גם מדברי הבאר יהודה על הרמב"ם כאן, בהסברו מדוע הרמב"ם לא סובר כדעת הטור.

²⁴ עלפי פירוש פני משה. ראה פירוש נוסף במעדני יום טוב על הרא"ש, ברכות, פרק ט, סימן יג, אות נ.

²⁵ בתנאי שגופו נקי וראוי לברכה. ראה מור וקציעה (סימן רכז, ד"ה 'שם בטור אם יכול לצאת'), מחצית השקל (סימן רכז, ס"ק ב) ומשנה ברורה (סימן רכז, ס"ק י).

באשר לשביט, שנראה לאורך זמן, נראה על פניו שאפשר לברך גם אחרי שיעור 'תוך כדי דיבור' מראייתו הראשונה, כי התופעה עדיין קיימת.²⁷

ראה את השביט בלילה נוסף

בספר מור וקציעה (סימן רכו, ד"ה 'בטור' בסופו) נטה לדמות את הברכה על שביט, שנראה ברקיע למשך ימים רבים (כפי שלמדנו בהסבר המדעי), לברכת עושה מעשה בראשית על ההרים שקיימים לאורך ימים. על ראיית הרים מברכים פעם נוספת רק כאשר לא ראו אותם בשלושים הימים האחרונים. לפי זה, גם על שביט אין לברך פעם נוספת אם ראה אותו בשלושים הימים האחרונים. כך כתב בפשוטו בברכי יוסף (שם), ס"ק ו, בשם מהר"ם בן חביב, ודבריו הובאו גם בשערי תשובה (שם, ס"ק א), במשנה ברורה (שם, ס"ק א) ובכף החיים (סימן רכו, ס"ק ג).

ראה מטאור נוסף

בסוגיית הירושלמי שכבר פגשנו, בעניין ברקים ורעמים, מופיעה הלכה נוספת:

על הברקים וכו' רבי ירמיה ורבי זעירא בשם רב חסדאי דיו פעם אחת בכל היום. אמר רבי יוסי מה אנן קיימין [באיזה מצב מדובר:] אם בטורדין [ברקים הבאים זה אחר זה ברצף] דיו פעם אחת ביום. אם במפסיקין מברך על כל אחת ואחת. חייליה [כוחו, הוכחתו] דרבי יוסי מן הדא. היה יושב בחנותו של ג'שם [מוכר בושם] כל היום אינו מברך אלא אחת [מברך את ברכת הריח פעם אחת בלבד]. אבל אם היה נכנס ויוצא נכנס ויוצא מברך על כל פעם ופעם. אתא אמר רבי אחא ורבי חנינא בשם רבי יוסי אם בטורדין דיו פעם אחת ביום. אי מפסיקין מברך על כל אחת ואחת.

הלכה זו הובאה בכמה ראשונים, ונפסקה גם בשולחן ערוך (או"ח, סימן רכו, סעיף ב). השולחן ערוך הביא את ההלכה בהתאם להבנת כמה ראשונים, שאם התפזרו העננים בין הברקים, הם נחשבים כ"מפסיקין", ואם לא התפזרו העננים ביניהם, הברקים נחשבים כ"טורדין". המשנה ברורה (סימן רכו, ס"ק ח) הבין מדברי הירושלמי, "אם בטורדין דיו פעם אחת ביום", שביום אחר יש לחזור ולברך על הברק או על הרעם אף שכבר בירך ביום הקודם, גם אם לא התפזרו העננים ביניהם. כך גם הובא גם בספר כף החיים (סימן רכו, ס"ק יב) בשם ספר מאמר מרדכי.²⁸

אם אדם ראה ברק או רעם, ולא הספיק לברך תוך כדי דיבור, יברך על ברק או רעם אחר אף אם לא הייתה הפסקה של הסערה ביניהם.²⁹

אמנם הדיון נסוב על רעמים וברקים, אך נראה שהוא הדין לברכת הזיקים.³⁰ יתרה מזו, בפירוש רבנו מנוח על הרמב"ם (ברכות, פרק י, הלכה יד) נראה שסוגיית הירושלמי מדברת גם על הזיקין. אולי אפשר היה לומר שמטר מטאורים דינו כסערת ברקים, ולכן המטאורים נחשבים כ"טורדין". לעומת זאת, שני מטאורים בודדים בהפרש גדול באותו לילה כנראה ייחשבו כ"מפסיקין", ויש לברך על כל אחד בנפרד. אך בברכי יוסף (סימן רכו, ס"ק ו) כתוב שיש לברך רק פעם אחת בכל לילה, בלי לחלק בין מקרים שונים. דברי הברכי יוסף הובאו גם בשערי תשובה (שם, ס"ק א), במשנה ברורה (שם, ס"ק ב) ובכף החיים (שם, ס"ק ג). אם כן, את הברכה על מטאורים יש לברך רק פעם אחת בכל לילה.

[בהערה מופיעה התייחסות קצרה אודות הברכה על ראיית שביט בטלסקופ או במשקפת.³¹]

²⁶ ראה אליה רבה (סימן רכו, ס"ק ו, בסופו) ואליה זוטא (שם, ס"ק ד).

²⁷ עלפי דברי ספר מור וקציעה (סימן רכו, ד"ה 'בטור' בסופו) שמדמה את הברכה על שביט לברכה על הרים, כפי שנראה בהמשך.

²⁸ וראה עוד את דברי אשל אברהם (בוטשאטש) בסוף סימן רכו. נראה שלא הבין את דברי הירושלמי כמו המשניב.

²⁹ כך נראה מדברי המאמר מרדכי (סימן רכו, ס"ק ה) ומשו"ת יחיה דעת (חלק ב, סימן כז).

³⁰ ראה הערה 26.

³¹ בשו"ת בצל החכמה (חלק ב, סימן טז, אות ד) הובאו דברי בעל פתח הדביר (או"ח, סימן רכו, ס"ק י) שפסק לברך "שחלק מכבודו" על ראיית מלך דרך משקפת, וכן את דברי ספר משיב נפש (חלק ב, סימן רמד), שכתב לברך על ראיית מקום שנעשה בו נס לישראל דרך משקפת, ולמד מדבריהם שיש לברך "עושה מעשה בראשית" על ראיית הרים גדולים דרך משקפת. נראה שאפשר ללמוד מדבריו שגם על ראיית שביט דרך משקפת יש לברך. אך בסימן יח פסק הרב שאין לברך ברכת הראייה על ראייה דרך מראה. לעת עתה לא זכיתי להבין את חילוקו בין מראה לבין משקפת. יש לציין שלפחות חלק מהמשקפות משתמשות גם במראות בתור חלק מהמרכיבים האופטיים שלהן. ראה עוד מה שכתב בספר חשוקי חמד (בבא מציעא, דף לג, ע"א) בעניין ברכה על היס כשרואהו במשקפת.

סיכום

שתי תופעות טבע גורמות להופעת קו מאיר בשמי הלילה: שביט החולף במסלולו (הרחק מחוץ לאטמוספירה) קרוב לשמש, או מטאור הנוצר מחדירת חלקיק מוצק לתוך האטמוספירה. על שתי תופעות אלו יש לברך "עושה מעשה בראשית" או "שכוחו וגבורתו מלא עולם", ונחלקו הפוסקים איזו מהברכות עדיפה. אם ראה מטאור ולא הספיק לברך עליו תוך כדי דיבור, לא יברך אלא אם ראה מטאור נוסף. אך על שביט אפשר לברך אף אחר שיעור תוך כדי דיבור, כל עוד הוא נראה בשמים. אין לברך על שביט פעם נוספת אלא אם כן עברו שלושים יום מהפעם האחרונה שהאדם ראה שביט זה.

להערות, לתגובות ולקבלת העלון בדוא"ל:

yore.mada@gmail.com